

16

Tsebo.

K34/82

- 1 Dilo tsena ka moka tsena di hlodilwe ke Hlwane (hwebeyane xoba xotswane) ke bo letsatsi, kwedi, dinaledi molalatladi, ke dilo tse dinaxo xodima, tsa mo xodima xa lefase ke dithaba, meboto, dinoka, dihlang le manyane. Letsatsi ke le lexolo, ka baka la xore ke morwa marungwana, malatsi le malatsana ba a xanetsana, malatsi o re letsatsi le tswa bodibeng, malatsana o re letsatsi le tswa phoxong ya morula, wa nnete ke mang wa nnete ke malatsi. Le re xe le tswa bodibeng wafumana a no ba selo se sengwe sa thetebudi le se na mahlasedi (manthsarara a o reng xe o re le a lebella a xo fahla. Ka ona mahlasedi a le kxona kudu xo dira phiso, a selemo ke a matelele kudu kudu, xe e le xare xa mosexare o bona xe o dutsi moriting wa re ke lebella mola letsatsing o bona le benya, ke ona a setse a phahlaxane le phiso ya mobu. Mahlasedi a marexa ke a makopana re no bona ka mahlo xe re lebella xe letsatsi le sa thona xo hlaba. Ka ona manthsarara a, xe letsatsi le ka rota e tla ba le dirile kapoko, moroto wa letsatsi ke xore pulanyana (mothsaulela), le seleno o xona moroto wa letsatsi, e fumana letsatsi le risa. Letsatsi le re xo hlaba bodibeng la xona la dikela bodibeng, la xona la dikoloxa le bodita la ya la tswa mokokeng wa lona bohlabane tsatsi, byale byale. Baloi ba re letsatsi le a rotola xe le dirile ka ona mokxwa owe, la xona ka tsela ya lonabosexo kowa batho ka moka ba kxometse. Xe o ka ba xanetsa ba xo tsosa bosexo ba xo supa. Letsatsi ke mollo wa lefase, empa le xe hwebeyane a dirile ka tsebo ya xaxwe xore batho ba orele le dilo ka moka tsa lefase. Lebaka la selemo xe letsatsi le fisa le nyaretsa ditaba tse dintsi le dilo bathong. Ka lona leba a lewe kxosi e fumana dikxomo tse dintsi tsa xo loba pula. Ditaba tsa letsatsi le dillo ke tsena dillo xe mosadi a nthaitse mpa, xe pula e ka re ke nyaka xo na byale xwa thulexa phefo (borwa) mmexi wa letsatsi byale o kwa batho ba belanela ka xore kxosi nkabe e bone ditaba tse tsa letsatsi, kxosing ya bokete pula e ya na.
- 2

3 Byale kxosi e tla leka ka matla xo ya le dingaka le xo tibela difate ka dihlare xore phefo ya se ke ya tsena naxeng ya xaxwe, byale ka moraxo xa mowe, a foke naxa ya xaxwe ka mphoko. Xe letsatsi le ka tswela pele le xo fisa ba swanetse xo ya badimung, ke xore badimu ba belaela selo se se ba botsaxo dilo tse ka moka ke ditaola. Dilo ka moka xa tsona di isa ke sethsaba kxosing. Tsena ka moka ke ditaba tsa letsatsi ditaba tsa letsatsi xa di fele.

Pula. Pula e neswa ke batho ka tsela e, ba tswara Hwebeyane diatla ka xo beya letsatsi ba bapola letlalo la motho ba thsetse dihlare tsa bona xore xe maru a re ke a thoma xo dura le lerothi xe le re ke thoma xo rotha ke moka ba tsee lerothi ba le phahlaxanye le nalelo ke moka ba fotle lerumo ba supe maru ke moka ba thsoke lefalatsa maru ke moka maru a palakana. Mohlang kxosi e nyaka xo nsea pula byale ka xe pula e hupya ka madi a motho, dikxotla batho di tswa le thsolo la xo tsama ba nyakela motho, xe ba ka mmona ba mo supa ka monwana ke moka a ya mowe dikxotla batho di nexo xona, ba mo swara ba mo ripa leleme xore a se kxone xo bolela, ba mo rwala ba yo bexa kxosing ke moka ba yo foka manaka a pula ka madi a xaxwe. Pele xa xore ba yo foka kxosi e hlaba mokxosi wa 4 xore le hlokomele bana ba lena, ba se ke ba kxopa ke metsi a noka. Byale xe ba le mowe xo naxo le manaka a pula ba dira mokubexa xwa ba le mosi o mongata, musi ona o dira maru, ka lona letsatsi lewe ka lebaka la ka moriti pula e kxolo e thoma xo na e tsea bosexo le mosexare, dinoka ka moka tsa tlala. Mohlang e khula o tla kwa ba bangwe ba nyaka ngwana a sa bonale, ke moka molore wa feta le pula, kxosi a la kwa xe e re le hlokomele bana ba lena e nyaka xo rotisa moxokxo wa yona, xo bonaxala xore o tserwe ke dinoka ka xobane metse e be e le a mantsi. Xe mamundi a sepele le dingaka xo nyaka xo tseba se se tserexo ngwana, dingaka le tsona xe di bona xore ditaba di sepetse ka thsela ya xo foka manaka a pula ke moka ba re ngwana xa xo na o tserwe ke letlala (mobu) ke xore kxosi.

5 Xe a nyaka xo tsebisisa ba re kxosi ke mabu byale pula e nele mabu a mo tsere xoba o ya xa sedupe le yena o tla no mnotsa byalo ka xobane kxosi xa e eteiwi. Xe pula e nele motho yo mongwe le yo mongwe mokolo wa xaxwe wa tiya, xe a lena le xo khutsa a nyake xo khutsa. Ka xo tshabe batho fela le dilo ka moka tsa lefase o tla bona lefase le nyaretsa dilo ka moka tse ditswaxo ka fase xa mobu, byale ka mauwe dinhlwa-mahura, methsethse le dinhlwa, le dinkhukhunu tse dingwe, dikxwekxwe di opela dikopelo maraxeng, matlapa kxerere a kitima mabopong a dinoka. Diphoofolo ka moka di thabile di kxana ka mokxwa o di kxonaxo. Eyale ke mokxwa o ba reng pula ke mahura lefase, lefase le lona la a nona la mela dilo tsa xo le swanetsa (dikala), byale ka dihlare le mabyane le maloba a mongwe.

Leduma. Xo na la lenthsu le lengwe la ka theko xa bokone ba re ke madie leina la lona, ba bile ba le opela ka kopelo e ba rexo "nthswana le la madie ke motla le pula madie". Ka moraxo o tla kwa leduma ka xore tibidibii, ka nnete ke moka le tlile le pula, xo tla na pula e botse ya xo hloka dibee. Ka nga ya Bopedi wa bona le hlomotsa ka theko ya xona ke naka le le thata, le tlisa phefo le ditladi, le xona xore xo tla phefo o tla bona maru a kitima, xe a sa hlaxisa phefo xoba ditladi e hlaxisa sefako. Leduma lena la madie ke leduma le lebotse kudu xa le ferole dipelo, lexe pula e na xa le beufisi motho o no sepela le xona pula ya lona xa e thibelwe ke motho.

6 Ditladi. Lenthsu la xo tla le ditladi motho yo mongwe le yo mongwe o leka ka matla xo setsireletsa ka dihlare mmeleng wa xaxwe le xo fotla lerumo le xo sasetsa motse xore tladi-mothwana ya se ke ya tsena moteeng. Ka xo rialo yaba ba raka pula kxanthe tladi xa e itii motho e tiya lehodu. Tsona dikxanthea bana ba tsona, pula ya xo na ka ditladi e na ka sephoo. Eyale xe ena ya xo rata-xore motho a sepele le tsela o sepela le lefoka xoba ka tsela xo ela metsi, le ditladi tsa dinonyana di sepela ka tsona, e ka tloxa ya re xe e fofa ya namela ka wena. Xe lexadima le xadima xa xo ratexe xore motho a ponye, ke xobane tladi-mothwana e thoma xo namela

motho ka maotong. Mowe tladi e tiyaxo xona dingaka di kitimela xo nthsa moroto ya tladi ba yo fetola dihlare tsa tladi, ke moka mong wa felo fawe o tsebisa kxosi ke moka kxosi yo foka ka mphoko, mme motsebisi o nthsa pudi ke ya mphoko.

7 Sefako. Sefako ke matlapana a byale ka makakabye xe xo ena sefako sa mafsika a maxolo motho seya xo bata, mme sea xobatsa, byale se re, se sa duma dithabeng kxosi ya leka ka matla xo thibela ka xobane a hloka xo se thibela se tllilo senya dibyalo masemong a batho. Byale xo sela tlala ya sefako xo thata ka xore maxosi ba na le dihlare tsa sona. Dikxoxo se a bolaya tsa hwela ruri, le marula se a olosa. Metsi a sona a tonya. Sehlare sa xo thibela ba topa sona ke moka ba se fetola ka dihlare tse dingwe sefako ke seswanthso sa dinanedi.

Kapoko. Kapoko ke pula ya marexa, u fumana mowe e welexo xona dihlare, le mabyane le mafsika e le a masehla a re sweu, dihlare le mabyane di kwa bohloko xo fihlela di ehwa, motho yena le leoto xa a xate, ke pula ya xo kxaoxanya selemo le marexa.

Phefo (borwa). Phefo e thusa marexa xa e le selemo ba e thibela xore ya se ke ya dira dibyalo tsa batho kotsi. Phefo e tswa meleteng ya dithsosi ke moya ya badimu. Byale selemo se sengwe le se sengwe ba tswanetse xo thiba lifate xore moya wa xo tswa naxeng e ngwe wa se ke wa tsena naxeng.

8 Molalatladi. Molalatladi o byale ka hloxo ya sexololo, empa oona ka theko e ngwe ke o mohubedu o ka re ke letsoku. O bonala lebaka la lehlabula le xona ka tsatsi la pula o tla bona o bonaxala o thibela pulaxore e se ke ya na. Molalatladi xa o tseme xodimu o tsema fase, ke selo se se diraxo ke batho oa xo thibela pula. Ba o retekanya ka xore molalatladi o maxolo mapheke wa letswalo. Molalatladi ke kxosi ya Eanareng ba xa Letswalo, byale kxosi e xe e sa rate e be e no nheka ngwaxa ka molalatladi pula ya se ka ya na byale ke xe a etheta ka xore ke yana molalatladi. Sexololo sena ke re hloxo ya sona e swana le molalatladi. Se dula xodimu xa dihlare, xe o se bona o tla bona se binthsa hloxo. Xe o ka se

bona se le sehlaeng sa kxaufsi le xae xa xaxo o se bolae ka baka la xore ditladi di nyakana naso kudu.

Kxwedi. Kxwedi ke theadi, empa ka lebaka le lengwe o kwa ba re ke monna, ba bolela lebaka la mo e balama. Ke xore xe e balama ka tsatsi le lengwe e re xe e balama e a sekama ka mokxwa owe ke mosadi ka baka la xore e falatsitse ditaba, xe e sa sekama ke xore ke monna e akaretsitse ditaba fela le xe xo le byale ke theadi e dio balama ka letsoho la senna. Kxwedi a ena marupi, ba re o hlwa o re o wa kxale marupi a kxwedi o a bone kae ka xobane bosexo ea bonala le mosexare e a bonala, mohlang owe ba rexo kxwedi e hwile ke mohlang owe e ilexo xo hlakana le monna letsatsi. Letsatsi le ile xe le hlaba le re ke ile ka tsoxa e sa le xosasa ka re poroxo-poroxo ka re kxwedi o setwe kae, ka re e setswe sehlike-hlike xare xa mmoto wa Maepa. Letsatsi kxwedi ka xo hlakana xa teona di dira phifalo ya letsatsi di a tloxa di tsenyane ka ntlong lebuti le tswaletse, ka phifalo ena xa xo na se seilaxo empa xo hlola xore ngwaxa owe e tla ba ngwaxa wa tlala. Phifalo ya ngwedi e hlola xore ngwana wa yona yo moxolo o tla hwa, ke xore nanedi e kxolo e le xore xe nanedi e kxolo e, mo ile ya kxotloxa ya wa e hlola xore kxosi e ngwe e kxolo e tla hwa. Dilo tsena di a ilelwa, sefako, xe se ka na ba letsa phalafala xore motho yo mongwe le yo mongwe a se ke a lema. Pula ya mathomo ya xo na ka sephoo le yona e a ilelwa. Phefo le yona e a ilelwa, xe motho a ka no lema e le xore phalafala e ile ya lla o na le molato wa xo lekana kxomo. Ke xore ba hloka xo ilela e ya boeletsa. Kxwedi ke mosadi yo a naxo le bana ba bantsi kudu, kawe maina a bona e lexo dinanedi, fela ba bantsi maina a bona xa tsibyi, maina a bawe ba tsibyaxo ke bo-Lahlapholane xoba Mantsharara nanedi ya meso. Nanedi e ke e kxolo kudu ka xobane e na le lerupi lebaka la selemo e balama bodikela tsatsi, kxale kxale e be e le nanedi ya xo ripaxanya marexa le selemo, nme byale ke yona molaudi wa pula lexe motho a kxona xo nesa pula yaba e so ya balama awa a ka se ke a dira selo. Selemo e swanetse xore

9

10

K34/82

xe e balama ka bodikela tsatsi ya balamela ka nga ya bokone xona mowe e tla ba molao ba tla budusa mabele a ba sa kexo ba budusa, pula e tla na ka bongata. Lebaka la mo e balamile ka nga ya borwa ke diphefo fela, mowe mahlo a batho a disa mosepelele wa yona, xe ba ka bona e sepelela nga ya bokone yo mongwe le yo mongwe o rapela odimo wa xabo xore e fihle mowe pula e rexo xe e na yaba e balamile xona. Lebaka la marexa e balama ka bohlabana tsatsi e tswa matla xosa, ke ka lona lebaka lewe barexo ke Mantsharara nanedi ya meso. Mohlang e balamang ke moka ke marexa mowe kapoko e a wa le xe e tswa o tla kwa phefo e tonya xaxolo ka lona lebaka lewe dikoma tsa bodikana di a teiwa. Lapexi ba tsoxa ka yona ,

11 xe moapexi a ka se ke a tsoxa xe e thoma xo tswa, o tla apexa popa banna (haditi) ba thoma xo mo roxa. Modiri wa popa wa fediswa ka xore o tlile kxwale, o swanetse xo dira byala a yo fa kxosi ka xobane ngwana wa xaxwe tsatsi lewe a ja dijo o lle dijo tsa kxosi.

Selemela. Selemela ke dinanedi tse dinyana tsa xo sepela di kxobakane xe o di lebella di a nyaba-nyaba o ka re ke xe motho a ponya-ponyetsa. Ba direta ka xore Selemela ke tswa bokwena, ke tswa le mabala xa maphuti a mafala, xa makatika a dithsipi. Selemela ke hlatlametse kxaxa masexo nkorie, ke xe se setse se ya bodikela tsatsi, byale kxoxa masexo e sa le ka bohlabana tsatsi. Ke nanedi e kxolo ya ka theko xa bokone, ke nanedi ya meso le mosexare xe motho a dutsa moriting e ya bonaxala.

Mahlapholane. Mahlapholane ke nanedi e ngwe ya tse dikxolo e sepela mowe xo sepelaxo letsatsi fela e sala ka moraxo xa letsatsi le a dikela yona ya sala e dikela ka mabanyana. E dikedisa ke batho ba xo etisa ba xo robala le dikxoxo xa ba e dikedisi.

12 Maxakxala. Maxakxala ke dinanedi tse dikxolo, di balama bohlabana tsatsi tsa sepelela theko ya leboya, ka lebaka le lengwe di sepelela theko ya borwa xe meso e nkxa tsa xoma tsa sepelela Leboya. Xo na le dinanedi tse dingwe tse byale ka selemela ka bonvanyane, eapa tsona di salana moraxo ka sehlopha se sentsi xo

K34/82

tloxa bohlabana tsatsi xo fihlela bodikela tsatsi. Dinanedi tsena ke molalatladi, ba di opela ka xore, molalatladi fetoxa, a-a-a-, byale byale ba bala maina a dikxosi. Ka xorialo mowe ke xore di sepelela Leboya fela di dikela bodikela tsatsi ka lebaka le lengwe wa phekaxana wa kxaoxanya bohlabana tsatsi le bodikela tsatsi, o tswa o le Leboya wa ya borwa, empa le xa xo le byale o dikela bodikela tsatsi ka lebaka la mo meso e nkxa wa fetoxa wa dikela mowe o swanetseho xo dikela xona.

Ditnate. Ditnate ke dinanedi tse dikxolo tsa ka theko xa Leboya, di nne, byale ba di bitsa xore ke dithate ka baka la xore di dirile sefapano byale ka xe ngwana ba mo patlamisitse mothateng. Le xe ngwedi o se xona tsona di a boneketsa wa bona tsela.

- 13 Dinanedi tse dintsi le tse dinyana ke dintsholo, ke maina a tsona. Tsona ba di bolela kudu ka dithailo, ba re thaili ka anxa dithsolo tsa ka tsa tsoxa di se xona, ke moka ba re keng, phetolo ke xore dinanedi. Byale dinanedi tse ka moka mmaxwe tsona ke kxwedi, papaxwe tsona ke letsatsi. Kxwedi ke selo se ka tsatsi le lengwe e tloxaxo ya ya tsofing, wa kwa ba re kxwedi e hwile, ka moraxo xa matsatsi a mahlano ya balana, fela letsatsi la mathomo xe e balama e bonwa ke dithewene, ke xore lasadi ba bona kxwedi, ka lona lebaka lewe monna xa batanele mosadi ka xore madi a mosadi a ka xobatsa monna (xo kutla). Byale ka moraxo e bonwa ke batho o se ke wa re e le wena monna wa re ke bone kxwedi, e re kxwedi e balamile. Xe o ka re xe letsatsi le diketse wa isa mahlo a xaxo bodikela tsatsi, o re kxwedi mankalakaleng, mowe yo mongwe le yo mongwe o tla isa mahlo xodimo. Byale ba letelle xore e balamile byang, xe e ka re xe e balama ya sekama e falatsitse ditaba, melato
- 14 ya xona e ka se ke ya fela, ke mosadi wa lehufa xe e ka re e balama ya akaretsa awa mowe ba e leboxa, ke bakxekolo be bakxalabye bawe ba sa hlweg ba dura dilo tsa lefase.

Xo na le dinanedi tse dingwe di fela di kxotloxa di wa. Linanedi tsena xe o di bona di le xodimo o bona e le dilo tse dinyana fela xe di wa lefase o kwa le dura, ka lona lebaka lewe mowe xaxo motho a fumanang e wele xona o e ngatha ka bongata ba yo dira

dihlare, sehlare sa yona ba re ke setumo sa makwala kxole ba kxaufsi ba tlo lona. Dilo tsena dinanedi di byale ka maxakabye xoba sefoko xo bonthsaxala xabotse xore ke setswanthso sa tsona ka xore mowe xonaxo le maxakabye o fumana a re tlwalalala; ebile ka ona ba fotla dihlare kudu a noka tse dikxolo ke moka ba a bexa matheko a motse kxole le lexora la motse, ba dira a le mane, le lengwe bohlabatsatsi le lengwe ka theko xa borwa, le lengwe ka bodikela tsatsi, le ka bokone. Byale ka xo rialo ba re ke mengwako ya lexodimo. Lyale xe motse o moxolo (nanedi e kxolo) e ka kxo-tloxa ya wa fase, ke xore e supa xore kxosi e kxole e tla hwa.

15 Dilo tsa hlaxo tse dinexo mona xodima xa lefase ke tsena, Lewatle, dinoka, meedi, dihuduhudu (methopo), didiba, dihlare, mafaika, dithaba, meboto, diolo le mabyane.

Lewatle ke naxa ke xore noka e kxolokxolo kudu kudu e na le metsi a xo toka, le na le diphoofolo tse dintsi tsa mefuta-futa. Metsi a lona a toka ebile ke sehlare le dikxaxara tsa metsi (matuma xoba tsa lewatle) di tswa xona. Motho yo a kilexo a ya lewatleng a boya le metsi le matuma o sepela a sabisetsa dingaka. Letuma le lexolo dikxoxo tse hlanom matumanyana dikxoxo tse pedi le tswiana. Metsi ka thoko ya motsoko ya tlala ke masome a mabedi a dikxoxo. Dilo tsena di ngodilweno kowa xodimo ka moka di dirilwe ke Huwane.

Dinoka. Dinoka mowe di thomaxo xona xoela xona le mamokebe, di thoma xoela dithabeng mowe xo naxo le meru (matsi) ka mo xare xa metsi xo phela dipolometsane, matlapa-kxerere, dikxwekxwe, dinana, dithalabodiba, mapilwane, dikxoka, dikwena, dikubu le dihlapi.

16 Dipolometsane, ke noxa e e swanaxo le hopane, e na le mosela wa lexaxa, hloxo ya yona ke phaphathi, mokxopa wa yona ba dira mathatala, a xo tiya xe ba bina malopo. Matlapakxerere ke selo se sengwe sa xo sepela lehlakoring lena le meno a mane a maxolo, a dula ka meleteng xa na ka mo nokeng.

Dikwena, diphela dinokeng tse dikxolo tse byale ka lakhutswi

le Lepelle. E hloyane le batho le dimpya, fela mtoho wa e bona e mo swara e tawa ka ntlong. Batsomi ba re o ka no bona dimpya di rakisa phoofolo ya fihla ya tsena bodibeng, empa xore mpya e tsene ke moka e ya e tsea esita ba fosa mafsika ka xare xa metsi ba dirile lesata. Xe motho a ka bolaya kwena o swanetse xo bexa mosate, ba mosate ba hlabe mokxosi wa xore motho yo mongwe le yo mongwe a themele bana ba xaxwe ka xobane xe a sa ka a dira byale bana ba tla xohlola. Byale bona ba yo tswiya kwena, moxodu wa yona xo pula kxosi. E na le dihlaire tsa xore xe motho a xo fa schlare sa xo bolaya motho a hlatse, le xo hlataisa dileso, ke seno le mala a yona.

17 Dikxwekxwe. Wa re o etswa o sepela bosexo o thsela letsibuxo wa kwa di sa lle, napa o xome beng ba letsibuxo ba xona (baloi). Kudu kudu di lla letaka la selemo le xe pula e ka na, o kwa di letsa mefulukwane matheko na koma a noka, wa kwa noka ka moka xore kxweekxwee. Se na le npa tse dikxolo xe se sepela se a pharuma.

Dinana, ke ngwanabo dikxwekxwe, empa sona ke kukutana ka matla. O na le makoko marabe o re senana o ka metsa ke xore xe noxa e ka se swara ya re ke a metsa o tla kwa se lla se re tswii, se kokomoxa ke moka ya sita xo metsa, e tla lwa naso xofihlela e la-pa e se tloxela.

Dithala-bodiba, ke dilwana tse dingwe tse dinyana o dik bona kudu di raloka xodima xa budiba empa ke dilo tse di makatsaxo xe pula e ka na metsi a maxakwa a ema ditseleng o tla fumana di le xona, a retse ka xore ba re thalabodiba e wele tlapeng sekxwekxwe a sexa, byale xo bonthsaxala xabotse xore ke dilo tse ditswaxo le pula.

Mopilwane. Ke selwana se sengwe se phelaxo metsing a maraxa, byale xe motho a ka raloka metsing a mabyale di a mo psinyela, setlapela se tswa motho xe a psinyetsitse ke motho.

Dikxoka ke dinona tsa ka metsing. Xe ba nyaka xo e bolaya ba e belebetsa ka sekxwekxwe, ba tswara sekxwekxwe ba se hlomela

K34/82

18 selobong, ke moka ba re bele-bele kxoka ntle o tsee bele-bele ntle o tsee sekxwekxwe, ke moka o tla bona e nyarela ya metsa sekxwekxwe ke moka ba e bolaila. Lekxata la yona le a thela byale ba tsee boreledi bya yona ba fetola dihlare tsa ntwana.

Dihlapi le tsona ke dinoxana ba di swara ka dilobo, banna ba ba tswaxo ba le borwa ba di ja, xe batho ba makala ke moka ba ba hlalose tsa xore di a lewa le maxoro a mahubedu ba ja.

Dikubu. Mikubu ke diphoofolo tse kxolo, empa e phela ka xare xa metsi, di byale ka dikolobe empa tsona di na le mokxopa wa sekatilepa, ba dira dithselane ka tsona. Kxale Maburu (dithsosi tse dihubedu) e be ba tiya batho ka tsona ba re ke kaatse. Ke dilo tse di ruilwexo ke noka, metsi a xesu a monate kudu, a tonya maraxa xona xa o enwa o kwa eka meno a tla tholexa. Meedi ke maela ka pula xe e khula le yona ke moka a e sa ela.

Dihuduhudu (methopo) ke metsi a thaboxelaxo xodimo, metsi a mabotse a xo hloka thsila. Di dira dinokeng le mehlakeng.

19 Didiba di dira diblakaseng, tsona ke didiba tsa kxaufsi le motse wa xesu. Sediba sa mmamoritane sediba sa Popela, sediba sa xa Moyene, sediba sa xa Mohlabe, sediba sa xa Mahlakwana.

Sediba sa xa Popela. Sediba sena se ile sa fumana ke Ranonela, fela batho ka moka e be ba se bona xore se xona, byale ka xore e be xo befile ka thsaba xo thetha, kapopela a thetha, a ba a se axela a tlosa maraxa sa tswa metsi a mabotse, ke moka batho ba ba dulaxo le kwareng le Mabotana ba a kxa xona metsi, ke sona sediba sa pele. Ke sediba sa Kapopela Molla-thsawe ba diya ba tla ka xo inanela, nna xa ke retwe ke bodipero ke reta ke bo mmamosela mosengwane. Bo mmamosela mosengwane ke tasadi, o ba kxutsisitse xo xa metsi mongwana.

Sediba sa Mmamuritane. Le sona ke sediba sa kxale ke sediba sa xa Makokoropo, Maxosona xo xa ba xa Mohlabe, ba xa Morei, le ba xa Sekxoka, sena ke kakaretsa batho e be se bifisitse ke lethako lengwapa-nkwe le marokotla, Makokoropo a dira ka matla xore a se thethe. Byale sediba sena sa Mmamuritane se ile sa

20 xó tsoa ke mosadi yo mongwe wa motswetsi a ya a hlatswetsa mafapoxa a ngwana yo mongwe a mo fumana byale a tsibisa batho xore fela fana re nwa dithafla ba hlatswetsa mafapoxa a bana, ba leka ke matla xore ba nyaka xo dira mosadi molato empa bakwalabye ba mo emella ka xore e fela ke lezaedi, byale xe e le mafapoxa a ngwana a sisimisi ke boxosi. Ke xona batho ba tloxele sediba ba xa bohlabé ba dira sa bona molomong ba tswalla ka lengwapa-nkwe, xe basadi ba e va xo kxa metsi monna a eya a ba bulela. Byale didiba tse dintsi tse ba no di dira xana byale, sa xa Popela le sona ba se tloxele ka baka la xore ba banyane ba ile ba nyela masepa.

Dihlare ke diló tse le tsona di ilexo tsa hlolwa ke Huwane, ke dikxabiso tsa lefase le batho bathusa ke tsona kudu malwetsing le xo axa dintlo.

Diolo. Diolo di dirwa ke maxoro a bopa mabu yaba dithabana, tse dingwe o fumana e le mesopaolo (botelele xo ya xodimo). Byale seolo sona le dinhlwa, maxoro, bo-mankeke le bo-mmampipe, le masilo ebile di na le kxosi le monumaxadi ya thsadi ba re ke manhlwe. 21 Bo-mmampipe mosoro wa bona ke xo bopa seolo xoba xo thetha tsela, le maxoro a manyana bo-mankeke ke masole xe motho a ka dula xodimo xoba xo a lebela a lona, madi a ba a tswa. Bo-mmampipe di na le dimana tsa ditatampana, di soma kudu bosexo le mosexare. Xe di ka namela ntlo ya xaxo di phakisa di senya xa di na neno a xo lona motho empa taba ya xo makatsa byane di a theta, awa xa xo thethe tsona xo thetha maxoro a manyana, byale tsona di pepela le tsela di tsana di dila tsela ka mabu le xo thiba ka xodimo xore a sepele ka fase.

Maxoro. Maxoro a feta bo-mmampipe ka botelele le xona ona a mahubedu bo-mmampipe ke ba ba sehla. Mosomo wa tsona ke xo thetha mabyane bo-mmampipe ba rwala ba yo axa motse.

Bo-mankeke. Bo-mankeke ke ba baso ba sepele le maxoro le bo-mmampipe le bona ba sona xo thetha empa xa ba sepele ka bontsi, bontsi bo setse bo leta kxosi le monumaxadi.

Masilu. Masilu ke dinhlwa, ba a bitsa xore ke masilu (ditlae-la) ka baka la xore

22 ona a re nele xa xore letsatsi le dikele a fofa, byale ke masilu ka xore dinhlwa di fofa xe letsafi le tswara. Masilu ana xe motho a ka ja yaba motho o nloile ke maune, moune ke dilo tse dingwe tsa xo swana le masilu empa tsona ke tse dinyana kudu, di tswa ka meleteng, di na le maxoro a manyana, byale a fofa byale ka ona masilu. Xe motho a ka ja masilu a ba a mo hloile dithama tsa xaxwe dia kokomoxa motho wa mohuta owe ba re o bolawa ke mauwe, o lle dijo tsa dinonyana, kalafo ya byona ba swanetse xo tsea pitsa a tsenya molomo wa xaxwe ka xare a re mauwe boela pitseng, ke moka motho wa fofa. Masilu a kxone xo fofa a no phapharexa le seolo dinonyana le dikxwekxwe tsa topa di eja.

23 Dinhlwa. Dinhlwa di swana le ona masilu empa tsona di fofa xe letsatsi le diketse le tsafi le tswere. Le xe o ka epa seolo ka mokxwa o o kxonaxo o ka se ke wa di fumana di dula mo xo dulaxo kxosi le mohumaxadi, wa epa wa nthsa kxosi le mohumaxadi ke moka seolo se a hwa. Dinhlwa ke moroxo ba di rafa ka mokxwa o ba dira mohupo, ba epela pitsa xare xa mohupo, byale ba nyakela diphate ba di fekaxanya mohupong bya pyela mohupo ka metsi, byale ba bipa ka mahlare ba dira lesoba xodimo xa mahlare xare xa mohupo, xore xo be lesedi, ka matneko xo be lesofi, xo a tloxa xwa ba e le tsatsi la meoke xore tsatsi la mo pula e nele, byale ya re ka meriti le fisa xwa ba le kudumela e ntsi. Xe letsatsi le ya madikelo yo mongwe le yo mongwe o kitimela xo hlolla seolo sa xaxwe, xe a fumana se wela, wa rafa. Byale ba re xo fihla xae, ba foxohla tse dingwe ba dira sexetla tsa lewa le ka mabanyana awe bontsi ba tsoxa ba di apexa, ke moka ba di anexa tsa ona, ba di foxohla ba di thsela ka dipitseng, ke mokhusa, ba fela ba di nthsa ba khusa, ba seba ka tsona. Xe pula e ka dira modupi yo a rafileng le yo a sa rafaxo ba no swana ka xore di phakisa di bola. Xe ba apexile, dihlaku xoba mahela ba tswakela ka tsona, kudu tsa banna ba ba naxo le basadi. Maxoro le bo-mmankeke ba a fepa ka diphepo tsa maxoxo, ke moka ba a xadika, ba seta ka ona.

24 Molumaxadi o na le hloxyanya e nyana empa mmele wa yona ke serabaraba sa xo tapunyexa. Sa monna sona ke se sesese se se sehla.

Ana ke muna a reboto ya kxaufsi le xae xa xesu, Photwaneng, mmoleng, ntswe-lekxwedi, maifo xeba lekilela, maxauding, letsokung, le ntswaneng.

Ntswaneng. Lona mmotong o xo na le noka leina la yona ke Serobeng, e tshaletsa noka e kxole Morola. Mmoto o o ile wa dula ke batho ba bantsi kudu xe ba etswa ba le Serodikane ba sa rate xo tloxele mehlangewe ya kxale ka baka la xore o na le lethako le le ngwapa-nkwe, ba axile metse ka xare, matheko ba dirile lexora ka ona, maforo ba tswalla ka ona, xe motho a e tswa, banna ba bula ka dikxakxangwa. Mafika a ona a lla xe motho a sepela kudu bosexo ka xobane a o bone mo o kataxo ke mawalawalana. Ntswaneng ke lexaxa le lexolo sephutha dithsaba lewe le ilexo la phutha botima moxolo le bo-Mametsa.

25 Photwaneng, ke mmoto wa mafulo a dikxomo. Moleng le ona ke mmoto wa mafulo a dikxomo le mowe koma e rexo xe e bolla ba ya ba siana xona ka lebelo. Batho ba tiya ke dithsukane ba roka wa kwa ba re mmoto wa xa Mohlabe wa hlatsisa ka nnete, batho ba hlatca yowe a sa kxonexo xo kitima, a ba a fumana ke baditi ba mo tiya kudu kudu ka dikxati yowe ba fumanaxo a teilwe ke dithsukane, ba mo feta re tlilo feta re mo tsea xa re xoxoxa.

Maifo xeba lekilabalimi. Ke mmoto wa lerarane xa ba o leme, xe motho a ka leme wa hwa, ke xore ba ile ba epela dipheko tse dikxolo baxoloxolo xe ba fihla mo maxeng e. Ba xa Bakwale ba ile xo fihla mo maxeng e ba axa motse o moxolo, motse o naxo le yanna le bakxalabye. Byale ba ya ba thetha maifo ba lema, ba ba hlalocetsa xore mmoto owe xa o lemiwi, byale ba se ke ka kwa. Byale ka xe dintwa di sa hlwe di le xona ka baka la Makxowa, a ba ka ba ba dira selo. Ba ile ba erthea lerotse le lexolo kudu, lewe le ilexo la sita banna xo rwala byale ba dio le kxerexanya ka diripa-ripa, ba lxona ba le rwala ka diphatsa. Xore ba e ba le je, ke moka batho ba hwa kudu, motse wa phatlalla, ba thomana

26

maloi, ba lebala xore ba limile lekilela lerotse le ba hloletse. E be e le batei ba koma e sa le xo tloxa ka lona letaka lewe motse o phatlalaxo ka lona, ke moka koma e hwile xa Rakwale.

Teokung ke mmoto wa mafulo a dikxomo, byale o na le letsoku, basadi ba ya ba epa letsoku xona.

Maxauding le ona ke mmoto wa mafulo a dikxomo. Basadi baya ba epa mafika a na barexo ke moxaudi ke a xo hlatswa ditswana.

Mollo o ile wa hlaxisa ke monna yo mongwe wa kxale kxale ba re ke Potane, a tsea Phate, yena mong o be a re wa ralokisa, a fehlela xodimo xa kwata, xe a dira byale a bona xo tupa mosi a thoma xo makala byale a tloxa ka moswana a tsoxa a ya a boeletsa, a bona mosi o tupa xape. a bexa phate letsoxong a kwa a eswa, 27 byale a xoma a dira ka matla a bona lerole lela a xoba a thsekxa le eswa, ka moraxo xo eswa le phate, byale ka tsatsi le lengwe a tho wa xo dira taba e, xare ka banna yare kowa mosi o tupa a bexa phate ya se thsekxa xodimo xa mmele wa yo mongwe xe a thoma xo taboxela xodimo a ekwa xo fisa yola a sexa, yola wa xoswa a thoma xo kwata yola a re awa o se ke wa kwata xa ke xo lwese ke nyaka xo o ruta boloi bya xo fisa. Awa ditaba tsa fela byale monna a re, xo bala ka moka xa lona epellang kopelo e, le re ka mo o tswaxo o nya mollo, yena a re nkoelleng ke nye mollo, bala ba fetola ka xore ka mo o tswaxo o nya mollo. Nkopeleng ke nye mollo, ka mo o tswaxo nya mollo byale byale, xe a dira byale a thsekxa sethsekxa ba bona mosi o tupa, ka moraxo ba bona hlase e nkexo ke nenedi, ke moka ke mollo, batho ba thoma xo makala, awa ba xotse ba dula kxauf- 28 si le ona, ka moraxo ke xe ba u somisa xo besa dilo ka ona. Mabaka a mo e sa le ka moswananyana e a tingwa batho ba sala ba ora maxala ka baka la xo thsaba mosi xore manaba a ka bona ka ona xore kowa xo na le batho. Mikota tsa mollo ba di phuseltesa moloreng, xore mollo wa ee ke wa time. Ka mabanyana la e xotsetse ke moka ka faxa tsa xo ja. Mehlare e na xa la xotsetse mollo ka yona, Mhloloxadi, Motiba difate le setsilo di a ila. Basadi la xotsa mollo ka laneng banna ba xotsa kxorong.

Mollo wa basadi. Ba re mo xare xa lapa la dira setšego (mokhupwane) ba beka mathsexo a mararo ba xotsa mollo xare xa ona, mollo wa basadi a o orexe ka baka la xore mola la xotsaxo ba hlatlexa pitša xodimo xa ona, xe ba feditse mešomo ya lona ya dijo ba tima mollo ka mešisi, ke moka la tšea dirurula ba di tšea xabotše ba di bolokela xore ba tšilo xotsa ka tšona ka mabanyana, xe la xo roxa ngwanenyana le mmaxe la tšwa ba ruele dingata tšea dikxone. Xe ba xotšitse mollo wa ka mabanyana, ba banyana ba dula ka tšase, ba baxolo ka kxakalo, fela kudu la rakšwa ke mosi o yako ka xona, ke moka ba o phela. Xe mosi o no xo latella wa re ke ya ma mo wa tša ke xore o tšetšwe setšoxolo. Basadi xe a yo tšea mollo lapeng le lengwe o ya a swere sa xaxwe se ruzula a fihla a e beša mollong, ke moka a tšea se sengwe a tšoxa, xe a kaya a sa swere o swanetše xo nyakela semati a xoxola maxala, empa ditaba tša malapa xa di etšlane ka xobane ba bangwe ba xana le xe o kxokxola maxala, lexe o swere sa xako seruzula o swanetše xo se dulela xofihlela se ruzula. Basadi ba mohuta owe ke baloi, ba xopola xore ba ka ya ba ba tšea masene. O ka bona kudu mohla wa pula xe ngwana yo mongwe mmaxe a seču a tša ke mosadi yo mongwe a xotšitse mollo o swanetše xo tša ngwana wa mosadi yola a sesuxo a tša ka mosing le xe a kwa mosi a lla a na taba nae xofihlela mmaxe a etša a mo tšea, fela xe mosadi a bona mmaxe o tša kwa a re xo ngwana boela mo o bolawa ke mosi o tšosa lešano, la xore mmaxe ngwana o tša re ngwana o be a no xanela e le xore o be a mmotša, le tša xo ja o mo ngathela diatleng. Lwe taba e dirwa ke mosadi yo mongwe le yo mongwe. Ngwana a swanela xo ralckisa mollo, xe motšwadi a bona xore ngwana o bapadisa mollo o mo kxala kudu a ba a tšea a mo xona ka ona le xo mmotša xore wa tšuba. Ke ba roma ngwana xo tšea selo ka ntlong e le ka mabanyana o swanetše xo ruzula dipone ka xelane a ya a swere seša tšase e ka ya ya wa fase a tšuba ntlo. Dintlo tše dintši di dula di eswa ka baka la hlase kudu kudu yona wehlang e ya sekxowa, ka baka la dikobo.

3. Mollo wa banna kxorong. Banna ba dira sebeso ka xo tsema mafsika ka theko xa sebeso, byale ba xotsa mollo xare xa ona. Dikxone tsa kxorong xo rwalla badisi, modisi yo mongwe le yo mongwe xe a xoroa o tswa a rwele lexone, yo a sa tawexo a rwele ba mo raka o dula le basadi ka lapeng. Byale basadi ba tla xo kwera kudu le xe ba fehla dipitsa tsa bona ba tla xo botsa xore xe buswa bo xa kxatha o swanetse xo boela moraxo. ka xobane ba tla xo thsuba lesete xwa sala ka le tee, ka xorialo mowe xa ba nyake mosemanyana ka baka la xore basemanyana ba thsekxa mosadi a ka re a soma ke moka a ratlama a direla xo bonela basadi, ka moswana o tla bona a e tla le lexone. Mollo wa lxprng o xotswa ke banna, banna xe ba ora ona ba dula diponeng ka kxakala basemanyana ba dula ka tlase, banna le basemanyana le masoxana ba dula kxorong, ba kwa melao le ditaba tsa xo tsoma xoba dintwa.

32 Mosemanyana xe a bolaille nonyana a swanela xo e ja o swanetse xo e fa monna yo mongwe o tla mo rola koma xoba molao o re lesoboro xa la swanela xo ja nonyana ka baka la xore moniang a bolla e ka ya ya mo tswa ka hloxong, ke moka wa rakisa wa se ke wa e tswara banna ba xo tiya kudu. Basemanyana xa ba dule diponeng, di a ila ka baka la xore mohla a bolla se ka ya sa mo mamarela, o dudiswa ke banna mohla ba le setiong. Xe banna ba dutsi kxorong xa ba nyake xore nasemanyana ba tlatse lesata, ba ka nna ba ba ba kaba mpasa, e tla re xe banna ba tloxile byale ba sala ba raloka. Molao wa mo le bona ba tloxa kxorong, ba swanetse xo phuseletsa disa moloreng xore motho yo a tsoxaxo pele a yo xotsa mollo a o fumane. Xe basadi ba tlilo tsea mollo kxorong ba kwatama fase ba losa, ke moka a kxona a tsea mollo, o tsexwa ka serumula sa kxoro wa bobedi a ka se sa tla a tsea o swanetse xo tsea ka kowa xa mosadi yola wa xo tla a tsea pele.

33 Mollo wa badisi. Ea o xotsa sekantheeng ba thsekka dithsekka, ona ke mollo wa masoboro ba re xo xotsa ba dula, basemanyana ba banyana ba dula ka tlase ba baxolo ka kxakala. Byale mohlant dikxone di yaxo xo fela ba sala ba ora maxala, ba tlilo thoma xo lwela madulo. Xe ba ka rona yo mongwe xo thibela dikxomo ke moka basala ba thiba madulo a xaxwe xe a boya a re, tloxa madulong a ka ke moka o re madulo ke a thswene, ke xore wa xana. Byale le yena o tla bona yo a mekisaxo wa tsena ka matla o re rotse la pholo xa le suthellwe xo suthellwa mothsakwane, ke moka ba thoma xo kxarametsana, mafelelo ke ntwana. Xe yo mongwe a na le ngwanabo le yola le yena a na le ngwanabo, yo mongwe xe a ka tikisa ke moka yola le yena o tla tikisa yola ngwanabo ewe ke ntwana e mpe ka baka la xore yo mongwe le yo mongwe o lwa ka se a se bonaxo. Ntwana e botse ke ya xo tseedisana la rema dikxati la otlana le ka se ke la xobatsana ka xobane ba tla ba ba eme ba le lebeletse. Yo a rexo wa tsenela ba tla mo kxala xofihlela yo mongwe a thsaba, ke moka ba mmitsa a boela moraxo a tsena a mo tiya kxati tse nne, ke matswele a kxomo. Xe ba tloxa xa batimi ka baka la xore ke lebatleng le xona ba tloxa xo setse maxala, ao ke o a tsisa xo dira kotse empa lexe xo ka no swa wa dira kotse xa xo na molato ke kotse, fela lexa xo le byale

34 batswadi ba badisi ba swanetse xo ndisa mmamondi ka sewe ba naxo

Mollo wa mphathong. Leina la ona ba re ke sesepe, ba o xotsa ka botelele. Byale xo dula xa bona ba tswikela, ba bangwe ba dula ka tlase, kudu ka tlase xo dula bana ba balaudi, ka kxakala xo dula ba dikxosi le bakxomana le ba bangwe baxolo ba sethsaba. Ea dula ka xo latelana ka baxolo bya dikxoro tsa bona, xo dula kxosi ya bona ka moraxo yo a mo latelaxo byale byale. Ba ora ka kxwele, xa ba dule byale ka batho fela, le leina la bona xe ba le kowe ba re ke boloi, xo ora ka kxwele ba re hlabi thedi, ba thsaba xore ba ka orisa dithoto (dipolo) tsa bona tsa se ke tsa fola kapele. Xe ba eya malaong ba no o tloxela o le byale, xe o ka

tsoxa o timile ke moka ba tla ya ba tsea xa mmako bothsa, ka
xobane wa xaxwe xa o tixi ka xore wa sekametsa o lala a kxohlantsha
bosexo. Le wa bona babundi xe hlaxa e ka swa ya dira kotse xa xo
molato. Ditaba tse di boletswa ke Makxobele Lewele mphatho
Makwa le Tena S, kxoka matuba.